

ISSN 0350-185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

и

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXIV, св. 2

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Александар Лома, др Алина Маслова, др Софија Милорадовић,
др Мирослав Николић, др Слободан Павловић, др Предраг Пипер,
др Слободан Ремејих, др Живојин Ситанојчић, др Јелица Ситојановић,
др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анађолиј Турилов,
др Виктор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД

2018

ISSN 0350-185X, – Књ. 74, св. 2 (2018), стр. 7–11

УДК: 811.16'366.54'37

COBISS.SR-ID 271820556

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI1802007T>

Примљено: 7. октобра 2017.

Прихваћено: 25. јуна 2018.

Оригинални научни рад

ЗУЗАНА В. ТОПОЛИЊСКА*

Македонска академија наука и уметности

СЕМАНТИЧКЕ УЛОГЕ ПАДЕЖНИХ ОДНОСА VS. ТВОРБЕНЕ КАТЕГОРИЈЕ ИМЕНИЦА

У раду ауторка излаже своју верзију семантичке парадигме падежа у словенским језицима и констатује да је она у инвентару скоро идентична именским творбеним категоријама.

Кључне речи: граматикализација, лексикализација, именичка синтагма

Предмет овог чланка је паралелизам, који по мом мишљењу није случајан, између семантичких улога падежних форми именица и именичких синтагми на једној страни, и тзв. творбених категорија именица на другој.

Језик располаже са два, и само два, поступка формализације информације, а то су граматикализација и лексикализација. Граматикализација се остварује у форми тзв. граматичких категорија као 'број', 'лице', 'време', чије семантичке парадигме добијају регуларне предвидљиве и транспарентне експоненте на површини текста, док лексикализација значи формализацију наше концептуализације света, тј. затварање одговарајућих генеричких појмова – предиката у лексеми, тј. минималне лексичке јединице које представљају наш свакодневни вокабулар.

Док је лексикализација створила и редовно шири вокабулар, граматикализација обухвата само изабране делове одговарајућих

---

* ztopolin@gmail.com

семантичких поља, делове најважније за успешан ток језичке комуникације.

Минимални језички комуникат, тј. пропозиција, за референта има неки реалан и/или менталан догађај / ситуацију и обухвата два обавезна типа семантичких структура: (1) предикат, тј. генерички појам у функцији конститутивног члана пропозиције, односно релације, на којој се темељи дотични догађај, и (2) аргументе, импликоване од стране те релације и записане у њеној семантичкој структури, који за референте имају учеснике тог догађаја. Управо аргументи, њихова семантичка и формална структура, јесу главни предмет нашег разматрања.

На површини текста аргументи се реализују као именичке синтагме и поседују падежну парадигму. Семантичка парадигма именице и именичке синтагме налази се овде у центру наше пажње.

Већ више година истражујем историју категорије 'падеж' у македонском језику. За мене је неприхватљива констатација да та категорија у том језику није граматикализована. Зар ту није реч о информацији од првостепене важности за успешну комуникацију? Стога сам се трудила да реконструишем семантичку падежну парадигму како је видим у словенским језицима. Кренула сам од Филморове теорије, тј. од тезе да падеж формализује семантичку улогу аргумената у датој пропозицији¹. Резултати мога истраживања довели су ме до следећег састава семантичких улога:

– номинатив (односно номинативна именичка синтагма), који за референта примарно има агенса или иницијатора реферираног догађаја, значи: примарно је /+hum/;

– датив (односно дативна именичка синтагма), који за референта примарно има адресата односно бенефицијенса реферираног догађаја, што опет значи да је примарно /+hum/;

– акузатив (односно акузативна именичка синтагма), који за референта има објекат радње, што значи да је +/-hum/;

– инструментал (односно инструментална именичка синтагма), који за референта примарно има неки пратећи фактор у реализацији реферираног догађаја, што опет значи +/-hum/;

најзад

¹ Више о томе в. у Тополинска, Зузана. Падежни односи vs. семантичке улоге, *Јужнословенски филолог* 72/3–4, 2016, 27–34.

– локатив (односно локативна именичка синтагма), који за референта примарно има просторну локацију реферираног догађаја, што значи да је обично /-hum/.

У овом саставу нема генитива, који је јединствен адноминалан (а не адвербалан) падеж и као такав је део секундарно номинализоване пропозиције конституисане од предиката 'habere' и за примарног референта има посесора; нема ни вокатива, који по мени припада не падежној него парадигми категорије 'апел'; и генитив и вокатив су примарно /+hum/.

Тако се родила моја антропоцентрична теорија падежа, која је – чини се – резултат сукцесивне еволуције локалистичке теорије.

Значи, категорија 'падеж' је кључ ка формалној променљивости именица и именичких синтагми у оквиру флексије. Да видимо сад како ствари стоје у погледу творбе речи. Ако погледамо тзв. творбене категорије типичне за мотивисане именице, семантичке паралеле према горе скицираној „флексивној“ ситуацији одмах се примећују.

У пољској академској граматичи, писаној из позиције уверености да о правцу еволуције језика одлучују примарно семантички импулси (*Gramatyka współczesnego języka polskiego, Morfologia* т. 2, с. 391), под насловом „Kategorie słowotwórcze rzeczowników polskich“ налазим листу такозваних мутационих деривата, тј. деривата који „nazywają nowe przedmioty (zjawiska) ze względu na ich relacje do predykatu wyrażonego czasownikiem (lub przymiotnikiem) bądź też ze względu na stosunek do innego przedmiotu (zjawiska) przy nie wyrażonym predykatcie.“ – Прва, за нас овде најважнија серија девербалних деривата обухвата девет следећих позиција:

1. називи субјеката радње, процеса, стања, нпр. *йиркач*, *йливач*, *мудрац*...

2. називи објеката радње, нпр. *чиїанка*, *лизалица*...

3. називи резултата/продуката радње, нпр. *белешка*, *йроизвод*...

4. називи средстава за вршење радње, нпр. *йродуживач*, *левак*...

5. називи места, нпр. *коловоз*, *йосїаја*...

6. темпорални називи, нпр. *жеїїва*, *окуїација*...

7. називи начина радње, нпр. *ходање*, *изговор*...

8. количествени називи, нпр. (*дневни*) *йазар*...

9. називи појава повезаних са процесом, стањем, нпр. називи болести, нпр. *йадавица*...

Друга серија деадјективних деривата обухвата само две позиције:

1. називи носилаца особина, нпр. *мудрац*...

2. називи појава које карактерише присуство особине, нпр. *жу-ишица*...

Додајмо да међу деадјективне деривате спадају и тзв. *nomina essendi*, тј. транспозицијски деривати.

Нећу се овде задржавати на десубстантивним дериватима који су јако издиференцирани, а функционално припадају готово свим горенаведеним девербалним и деадјективним категоријама, према основама од којих су деривирани.

Анализа горњег састава категорија води закључку да први тип девербалних деривата и први тип деадјективних деривата представљају именице примарно употребљаване у функцији номинатива или датива, други, трећи, седми и осми тип девербалних деривата и други тип деадјективних деривата су именице које примарно прихватају функцију акузатива, четврти – именице у функцији инструментала, пети и шести – именице у функцији локатива.

Тиме се – надам се – потврђује претпоставка да немотивисане именице и мутациони именички деривати од вербалних и адјективних база, као и неке транспозиционе именичке формације, на семантичком плану представљају организован систем прилагођен потребама, пре свега, вербалних, али у одређеним ситуацијама и других класа предиката, који их имплицирају као своје валенцијске аргументе; разуме се, то исто важи и за именичке синтагме конституисане од тих именица.

Стално траје процес стварања нових именичких предиката, али систем семантичких класа / категорија тих предиката, колико знам да оцинем, остаје неизмењен у току документоване историје словенских језика и одређује како семантичку (и формалну) парадигму граматичке категорије 'падеж', тако и семантички систем и морфолошку структуру творбених (= лексичких) категорија именица.

Зузанна В. Тополинська

СЕМАНТИЧЕСКИЕ РОЛИ ПАДЕЖНЫХ ОТНОШЕНИЙ VS.
СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ КАТЕГОРИИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ

Резюме

В работе автор представляет свою версию семантической парадигмы падежей в славянских языках и констатирует, что она в инвентаре почти идентична именным словообразовательным категориям.

Ключевые слова: грамматикализация, лексикализация, субстантивное словосочетание.

Zuzanna V. Topolińska

SEMANTIC ROLES OF CASE RELATIONS VS. SUBSTANTIVAL
WORD-FORMATIONAL CATEGORIES

Summary

The author presents her version of the semantic paradigm of case in Slavic and states that it is almost identical with the inventory of substantival word-formational categories.

Keywords: grammaticalisation, lexicalisation, noun phrase.